об'єкту висловлювання. В цьому випадку обидві лексеми - black та white – використовуються для демонстрації негативного відношення, ігноруючи традиційні значення «білий - позитивний» та «чорний - негативний». До сфери «суспільство» можна віднести й інші неологізми, що стосуються різних видів діяльності людини та її дозвілля, а саме: мистецтво (blacks, black hats, white hats), спорт (black water rafting, white water rodeo, white-hat в значенні «рефері»), медицина (white coat hypertension, white coat effect), злочинність та наркотики (black tar, China white, black radio). Інші неологізми відносяться до сфери економіки. Тут здебільшого black використовується традиційно для позначення негативного явища (black economy, Black Monday), a white – позитивного(white knight, white squire). В сфері комп'ютерних технологій зафіксовано неологізми to black hole, to white-list.

Дослідження лексичної групи на позначення кольору є актуальними не тільки для лінгвістики, але й для інших наук. Проблемами кольору в лінгвістиці займалися і займаються багато вчених. Завдяки лексичним одиницям на позначення кольору сучасна англійська мова збагатилась більш ніж на сто нових слів та словосполучень. Інновації з складовими на позначення кольору стосуються різних сфер діяльності людини (діловий світ, дозвілля, суспільні відносини, комп'ютерні технології). Найбільш продуктивними в створенні неологізмів різного типу є лексеми, що входять до основної групи кольорів, а саме black, blue, brown, grey, green, red, white. При створенні неологізмів лексеми на позначення кольору використовуються як в прямому, так і в метафоричному значенні, найчастіше пряме значення кольору відходить на другий план. Лінгвістичні дослідження групи на позначення кольору є важливими для вивчення словникового складу сучасної англійської мови, результати таких досліджень в перспективі можуть бути використаними при складанні словників нових слів і словосполучень.

Література

Англо-українсько-російський словник неологізмів/ Укл. Ю.А. Зацний. – Запоріжжя: ЗДУ, 1993. – 109 с. *Зацний* Ю.А.Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. – Львів: ПАІС, 2007 – 228 с *Словарь* новых слов и значений в английском языке. Трофимова З.С. М.: «Павлин», 1993, - 304 с. *Berlin*, B & Kay, P. Basic Color Terms: their Universality and Evolution, University of California Press, Berkeley, 1969. *New Words in English*. 1998 – 2005// http.www.esa4.rice.edu *The Oxford Dictionary of New Words:* A Popular Guide to Words in the News. Sara Tulloch. Oxford University Press, 1993. – 336 p

ДЕДУХНО А.В.
(*Полтавський держ. пед. ун-т ім. В.Г.Короленка*)

ПЕРФОРМАТИВИ І ПЕРФОРМАТИВНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

Прагмалінгвістика (лінгвістична прагматика) виділяється як галузь лінгвістичних досліджень, об'єктом яких є дослідження співвідношення мовних одиниць та умов їх уживання у певному комунікативно-прагматичному просторі, де взаємодіють мовець і слухач і для характеристики якого є важливі також місце та час мовленнєвої взаємодії. **Мета** нашого дослідження полягає в необхідності з'ясувати визначення лінгвістичної прагматики як порівняно молодої науки, що вивчає властивості мовних засобів і закономірностей мовлення, що використовуються суспільством для досягнення своїх цілей. З**авданнями** нашої роботи є по-перше, потреба чіткого розуміння терміну прагматика в сучасній лінгвістиці, по-друге, визначення базових

понять лінгвопрагматики, зокрема мовленнєвого акту, перформативу, перформативного висловлювання, перформативного речення, ілокутивного акту, перлокутивного ефекту, функційності, інтенції, ситуативності. Певний час прагмалінгвістика, ще не визначившись із назвою, називалася прагматикою і трактувалася як "галузь досліджень в семіотиці і мовознавстві, у якій з'ясовується функціонування мовних знаків у мовленні" [Арутюнова 1990, с. 389]. Саме на початку становлення прагматики як науки, що не мала чітко окреслених меж, до її завдань відносили ті, що пов'язані з мовцем і адресатом, їх комунікативною взаємодією за певних ситуативних умов. Прагмалінгвістика запровадила в науковий опис мови акціональний (діяльнісний) аспект. Так, Ч. Пірс і Ч. Морріс уводять поняття прагматики в семіотику і їхньою метою стало вивчення структури знакової ситуації в динамічному і поцесуальному аспекті, включно з учасниками цієї ситуації. Як відомо, семіотика включає три галузі: семантику – вчення про відношення знаків до дійсності, синтактику – учення про співвідношення між знаками, і прагматику – вчення про відношення знаків до інтерпретаторів, тобто до тих, хто користується мовними системами. Згодом визначення прагматики починають окреслювати більш чітко: "Прагматика вивчає поведінку знаків в реальних процесах комунікації" [Арутюнова, Падучева 1985, с. 3]. "Прагматика – це наука, що вивчає мову стосовно тих, хто її використовує" [Столнейкер 1985, с. 419-438].

У дослідженні Г.Г. Матвеєвої термін прагматика розглядається ширше і визначається як "аспект функціонування мовних одиниць, вибір котрих визначається інтенційно важливими задачами відправника тексту, який ураховує ситуативні умови акту спілкування і прийняті у даному функціональному стилі нормативні способи вживання мови" [Матвеєва 1984, с. 24]. Дослідниця враховує такі базові поняття прагмалінгвістики, як "вибір", інтенція, вплив, ситуація, мовленнєвий акт, спілкування, функціональний стиль, нормативні способи вживання мови, відправник тексту. Водночас умови використання знаків мови комунікантами в актах спілкування включають також комунікативні цілі співбесідників і їхню компетенцію, час і місце мовленнєвого акту, соціальний статус, психологічні та біологічні особливості, конвенційні правила. До умов використання мови відносять також контекст (лінгвістичні умови), конситуацію (екстралінгвістичні умови) і коемпірію (рівень лінгвістичних та енциклопедичних знань комунікантів). Дослідження в галузі лінгвістичної прагматики мають загальнонаціональний характер і виняткову багатоаспектність (П. Грайс, Р. Столнейкер, Д. Вундерліх, Дж. Версурен, Д. Вандервекен, Т.А. ван Дейк, Дж. Ліч, І.П. Сусов, В.В. Богданов, Г.Г. Почепцов, Ю.С. Степанов, Т.В. Булигіна, Н.Д. Арутюнова, Є.В. Падучева, І.М. Кобозева, В.З. Дем'янков, А.А. Романов, Л.Г. Васильєв та інші). Об'єктом прагматичних досліджень "повинно бути вивчення значення в його відношенні до мовленнєвої ситуації і загальних умов комунікативного використання мови... У цьому прагматика відрізняється від семантики" [Leech 1983, p. 250].

Багато важливих положень були висловлені В.А. Звегинцевим. Поняття "ситуативності", яке вважається ученим невід'ємною характеристикою речення, що відрізняє його від словосполучення, перекликається з поняттям "контексту", що отримав у прагматиці відмінну від традиційно прийнятої в лінгвістиці інтерпретацію. В.А. Звегинцев одним із перших розмежував близькі, але не тотожні поняття "речення" і "висловлювання", визначаючи перше як одиницю одного з лінгвістичних рівнів, а друге – як конкретний акт мовлення [Звегинцев 1976, с. 241]. Сполучення смислу речення – висловлювання з ситуативністю є основною ланкою концепції мовленнєвого спілкування за Н.Д. Арутюновою. Вважаючи ситуативність як змінну величину, задану прагматикою, дослідниця пише: "Прагматика водночас формує синтаксичні структури і розриває відношення між формами слів, що склалися в мові.

Вона виробляє синтаксичні конструкції поза залежністю від системного значення морфологічних форм і також поза залежністю від їх лексичного значення" [Арутюнова 1988, с. 256].

У сферу досліджень лінгвістичної прагматики включають комунікативні типи речень (повідомлення, питання, спонукання) та їх функціональну взаємозамінюваність (проблема непрямих мовленнєвих актів), типи ілокутивних висловлювань, перформативність, модальність, актуальне членування, дифузність і амбівалентність кліше, асоціативний план, підтекст, різну суб'єктивну орієнтацію речень, деякі вторинні функції морфологічних категорій, граматичну синонімію. **Предметом** нашого дослідження слугуватимуть поняття комунікативних типів речень, перформативу, перформативного висловлювання та перформативного речення. Ці поняття становлять підґрунтя теорії мовленнєвих актів – що, власне, і є **об'єктом** нашої розвідки

Актуальність даної роботи полягає у тому, що вона присвячена новому напрямку в лінгвістичній прагматиці – теорії мовленнєвих актів, що є недостатньо вивченим в україністиці.

Лінгвістична прагматика має дві течії, орієнтовані на:

а) систематичне дослідження прагматичного потенціалу мовних одиниць (текстів, речень, слів);

б) вивчення взаємодії комунікантів у процесі мовленнєвого спілкування.

Представники першої течії спрямовані на вирішення питання про встановлення меж між семантикою та прагматикою, а відтак мають справу з мовними значеннями (Р. Познер, П. Сгалл, Н.П. Анісімова). Є також спроби віднести до сфери семантики незалежні від контексту значення мовних одиниць (як і умови істинності пропозицій), а до прагматики – комунікативні функції висловлювань та ситуативну зумовленість наявних у них пропозицій.

Інша течія лінгвістичної прагматики пов'язана з виникненням теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна. Суть цього вчення полягає в тому, що висловлювання існують не тільки як повідомлення про стан речей у світі і їх кваліфікації як істинних або неістинних, але й для того, щоб уможливити людям здійснювати за допомогою таких висловлювань ті чи інші дії. Такі висловлювання Дж. Остін запропонував називати перформативними або перформативами й описав їх класифікацію. Учений увів важливі поняття локутивного, ілокутивного, перлокутивного актів і подав їх тлумачення [Остін 1986, с. 22-130], з'ясував правила успішності вживання перформативів, а саме:

- повинна існувати загальноприйнята конвенційна процедура, що призводить до потрібного конвенційного наслідку і включає вимову вказаних слів вказаними особами у вказаних обставинах;
- конкретні особи і обставини в кожному випадку повинні бути придатними для проведення тієї конкретної процедури, до якої звертаємося за допомогою перформатива;
- процедура повинна виконуватися усіма учасниками правильно і повністю.

Існують і деякі інші умови успішності. Наприклад, ефективність наказу забезпечується тим, що він здійснюється особою, яка повинна і здатна виконати цей наказ. Якщо порушується хоча б одна з умов успішності, то перформатив буде неуспішним. Порівняємо: *Я наказую тобі дістати місяць з неба*. У даному прикладі порушена умова реалізації наказу, отже, цей перформатив є неуспішним. Оскільки мовленнєвий акт – це вид дії, то при його аналізі використовуються ті самі категорії, які необхідні для характеристики й оцінки будь-якої дії: суб'єкт, об'єкт, мета, спосіб, інструмент, засіб, результат, умови, успішність і т. ін. Суб'єкт мовленнєвого акту – мовець вживає висловлювання, як правило, розраховане на сприйняття його

адресатом – слухачем. Висловлювання водночас є продуктом мовленнєвого акту та інструментом досягнення визначеної мети. Залежно від обставин чи умов, у яких здійснюється мовленнєвий акт, він може досягти поставленої мети, і таким чином акт стає успішним або з точністю до навпаки. Успішний мовленнєвий акт повинен бути, принаймні, доречним, якщо ця умова не дотримана, мовця очікує комунікативна невдача. Перформативність спирається на соціальні конвенції або установлення, тобто систему норм, наприклад, акт шлюбу можливий у суспільстві, де існує інститут шлюбу, тому перформатив має нормативні для даного соціуму наслідки. Стосовно комунікативно-цільового використання перформативного висловлювання Дж. Остін вважав, що воно перетворює процес мовлення в ілокутивний акт, і комунікативна функція такого висловлювання отримує назву "ілокутивної сили" [Остін 1986, с. 116-118]. Ілокутивному акту відповідає відповідне перформативне дієслово. Кожний мовленнєвий (ілокутивний) акт належить до того чи іншого типу відповідно з його ілокутивною функцією. Існують різноманітні акти мовлення (перформативи): наказ, прохання, обіцянки, побажання та інші. В англійській мові, за дослідженнями Дж. Остіна, нараховується більше тисячі дієслів та інших висловлювань для їх позначення: to welcome, to report, to bet, to accuse. У російській мові, за Ю.Д. Апресяном, таких дієслів виділено близько ста двадцяти, в українській мові, за Л. Турик, їх близько ста сорока одиниць. Основні властивості перформативних дієслів задаються характеристиками перформативних висловлювань: недовготривалістю, рівнозначністю дії, інтенційністю, унікальністю [Апресян 1995, с. 202].

Поняття мовленнєвого акту в теорії мовленнєвих актів визначається як "цілеспрямована мовленнєва дія, яка здійснюється відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, визнаними в суспільстві" [Арутюнова 1990, с. 412]. Це визначення сформувалося не відразу. Ще Дж. Сьорль робить спробу проаналізувати окремий ілокутивний акт і називає його й ілокутивним, і мовним, і лінгвістичним актом, вважаючи його мінімальною одиницею мовленнєвого спілкування [Сьорль 1986, с. 152], а завданням свого дослідження вважає необхідність класифікації ілокутивних актів. Так, Дж. Сьорль пропонує таку класифікацію мовленнєвих актів:

а) асертиви (репрезентативи) повідомляють про стан справ ;

б) директиви спонукають адресатів до визначених дій;

в) комісиви засвідчують взяті на себе зобов'зання;

г) експресиви виражають емоційну позицію стосовно певного стану справ;

д) декларативи змінюють наявний стан справ.

Теорія мовленнєвих актів вважає одиницями комунікації не окремі слова чи навіть речення, а багатопланові за своєю структурою мовленнєві дії (локутивні акти), що виступають як носії конкретних комунікативних завдань (тобто функцій ілокутивних актів) і спрямовані на досягнення потрібного ефекту (тобто у функції перлокутивних актів). Предметом опису слугують мовні засоби, використані для досягнення ілокутивної мети (наприклад дієслова, особливо перформативні виражають мовленнєві наміри за умови їх уживання у першій особі теперішнього часу дійсного способу).

Ці дослідження були підтримані і в російському мовознавстві (Г.Г. Почепцов, В.В. Богданов, В.М. Кобозева та ін.). У роботі І.М. Кобозевої мовленнєвий акт розглядається як елементарна ланка мовленнєвого спілкування, яка проявляється "у вимові мовцем речення в ситуації спілкування зі слухачем" [Кобозева 1986, с. 11]. Розробка ілокутивного акту розпочалася спостереженням за функціонуванням висловлювань. Так, одне й те саме висловлювання може вживатися для досягнення різної ілокутивної мети. Наприклад, висловлювання *Чи не бажаєте Ви відповісти на питання?* можна розцінити в одній ситуації як прохання, а в іншій – як наказ.

Водночас одну й ту ж саму ілокутивну мету можна досягти, обравши висловлювання з ряду рівнозначних, наприклад, *"Чи не зачините вікно?", "Зачиніть, будь-ласка, вікно", "Щось тут холодно"*. Такі спостереження визначають важливість категорії вибору для прагмалінгвістики. З'явилися численні модифікації в галузі таксономії мовленнєвих актів та в їх визначенні (Д. Вундерліх, Т. Баллмер і В. Бренненштуль, Дж. Версурен, А. Вежбицька, В.В. Богданов, Ю.Д. Апресян, І.П. Сусов), є також багато робіт на матеріалі різних мов стосовно окремих типів і видів мовленнєвих актів, їх функціонування в монологах та діалогах, мовних і немовних засобів реалізації ілокуцій.

Посприяла виникненню теорії мовленнєвих актів і ідея Дж. Остіна про існування перформативних речень. Перформативними називають розповідні за своєю структурою речення, яким притаманна властивість, що висловлювання, у складі якого вони вживаються, не описує відповідну дію, а рівнозначне здійсненню цієї дії. Так, висловлювання *Обіцяю кинути палити* є вже обіцянкою. Проблема перформативних речень є важливою проблемою теорії референції, оскільки цей тип речень містить нестандартне співвідношення між висловлюванням і дійсністю. Перформативні висловлювання позначають саму дію, яка відбувається при здійсненні даного висловлювання. У цьому розумінні перформативне вживання речення аналогічне автономному вживанню знака, тобто такому, у якому знак позначає себе самого. Перформативність, тобто здатність забезпечувати реченню перформативне вживання, – специфічна властивість деяких дієслів. Речення вважають одиницею системи мови, так і компонентом акта спілкування, або ж висловлюванням. При цьому висловлювання можна описати лише враховуючи зв'язки і відношення, які існують між ним й іншими складниками мовленнєвого акта, насамперед між адресантом і адресатом. Речення ж можна описати, не виходячи за межі мови, але функціональні характеристики речення – це вже сфера лінгвістичної прагматики. Речення, що розглядається в комунікативно-функціональному плані, обов'язково враховує комунікативну інтенцію мовця. Комунікативна інтенція – це притаманна реченню спрямованість на розв'язання певного наміру, завдання спілкування. Увага приділяється саме інтенції, або комунікативно-інтенційному змісту речення, оскільки явище, що розглядається, характеризується тим, що воно актуалізується в умовах спілкування та співвідноситься з інформацією, станом речей, що знаходиться за межами речення. Тому цілком справедливим є розрізнення речень за ознакою комунікативно-інтенційного змісту.

Речення, як засіб реалізації різних мовленнєвих актів, співвідноситься з інтенцією мовця. Вимовляючи *Я прошу вас вийти* як звичайну констатацію дії, як попередження, як прохання, мовець кожного разу вкладає в речення різну комунікативну мету. У зв'язку з цим прийнято говорити, що подібні різноманітні реалізації відрізняються одна від одної ілокутивною силою. Локутивна сила (локуція) речення міститься в його когнітивному змісті. Прикладами реалізації лише локутивної сили може бути вимова учнями речення з навчальною метою: *Не з дієсловами пишеться окремо*. У реальному спілкуванні реалізація речення пов'язана з наданням йому ілокутивної сили. Дотримуючись необхідних умов, речення досягає мети у вигляді перлокутивного ефекту висловлювання. Наприклад, перлокутивним ефектом мовленнєвого акту, позначеного індикатором *заперечую*, є стан співбесідника, виражений індикатором *переконую*. Зміст речень в актах мовлення не зводиться до лексичної та граматичної інформації, а завжди включає і комунікативно-інтенційний, і прагматичний зміст. Структура речення складається з семантичної частини, прагматичного компоненту і пропозиції. Прагматичний компонент містить комунікативну інтенцію речення, пропозиція – його когнітивний зміст. Вирішальним для віднесення речення до того чи іншого прагматичного типу є характер

прагматичного компоненту. Зміст прагматичного компоненту можна умовно представити як висловлювання, яке містить ілокутивне дієслово. Це дієслово, що характеризує відношення між адресантом і адресатом в акті спілкування, називають перформативним. Наприклад, висловлювання *Зупиніться негайно!*, ураховуючи ілокутивну його силу, фактично означає *Я наказую: зупиніться негайно!*

Безперечною заслугою прагматики є включення до сфери наукового дослідження інтересів іншого – співучасника комунікації, який не обов'язково є мовцем, але вже своєю присутністю задає умови спілкування. На думку Є.Ф. Тарасова, "мовленнєве спілкування комунікантів за схемою суб'єкт – об'єкт можна описати лише за умови його аналізу спочатку з позиції одного комуніканта, а потім з позиції іншого" [Тарасов 1984, с. 118].

У цій роботі ми з'ясували суть лінгвістичної прагматики – науки, що вивчає умови використання мови комунікантами в актах мовленнєвого спілкування, на основі наукових результатів учених Ч. Пірса, Ч. Морріса, Дж. Ліча, Н.Д. Арутюнової, Є.В. Падучевої, Г.Г. Матвеєвої, а також положень В.А. Звегінцева про ситуативність як невід'ємну ознаку речення, що тісно пов'язане з поняттями контексту, конситуації, коемпірії. Оглядово приділили увагу теорії мовленнєвих актів з погляду перформативів, перформативних висловлювань, правил успішності. Уточнено визначення перформативного речення, що складається із семантичного і прагматичного компонентів, пропозиції, центром його є перформатив, який і характеризує відношення між адресантом і адресатом.

У перспективі буде досліджено функціональні типи перформативних речень та їх мовні індикатори.

Література

Апресян Ю.Д. Перформативы в грамматике и в словаре // Интегральное описание языка и системная лексикография // Избранные труды: В 2-х т. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1995. – Т. 2. – С. 202. *Арутюнова Н.Д*., Падучева Е.В. Лингвистическая прагматика // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. – Под ред. Е.В. Падучевой. – М.: "Прогресс", 1985. – С. 3-42. *Арутюнова Н.Д*. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 389-412. *Арутюнова Н.Д*. Типы языковых значений: оценка, событие, факт. – М.: Наука, 1988. – 338 с. *Звегинцев В.А*. Предложение и его отношение к языку. – М., 1976. – 307 с. *Кобозева И.М*. "Теория речевых актов" как один из вариантов теории речевой деятельности // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – Теория речевых актов. – М.: "Прогресс", 1986. – С. 7-21. *Матвеева Г.Г*. Актуализация прагматического аспекта научного текста. Монография. – Ростов-на-Дону: РГУ, 1984. – 132 с. *Остин Дж.Л.* Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – Теория речевых актов. – М.: "Прогресс", 1986. – С. 22-130. *Серль Дж*. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – Теория речевых актов. – М.: "Прогресс", 1986. – С. 151-169. *Столнейкер Р.С*. Прагматика // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. – Под ред. Е.В. Падучевой.– М.: "Прогресс", 1985. – С. 419-438. *Тарасов Е.Ф*. Деятельность, общение, речь (к формированию деятельностной концепции речи) // Всесоюзная конф. "Коммуникативные единицы языка". – М., 1984. – С. 23-41. *Leech G.N*. Principles of Pragmatics. London, New York, 1983. – 250 p.